

- Title – अज्ञात
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages –
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning –
- End –
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject -
- Revisor -
- Author -
- Remarks- अज्ञात

8770-25x11
5-11

कु.टी०

९५

वेदांगत्वमविकृतमितिभावः अवचिति सविनुः सूर्यस्तुरगावलीग्रश्वपं
किर्नेस्मानवतु केवनमः प्रियोगगनलक्ष्म्याः मरकतमणीनामेकलताए
कावलीवैतुत्प्रेक्षा सूर्यतुरगाणां हरिदतवर्णत्वात् कथंभूतासम्पगतिलं
घिनासुं गावृद्धाः पयोधरा मेघायया एकावलीपक्षे पयोधरोत्तमो नथा
सुरितो दीप्तिमान्मध्यगतः अरुणरूपो नायको नेता सारथिर्यस्याः सा प
क्षे अरुणः अरक्तः नायको हात्तमध्यमणिः नायको नेतरि श्वेहारमध्यम
एवपीतिविश्वः अतिशयोक्त्वा मेघानां सनत्वेनाध्यवसानरूपया गर्भे
वैतुत्प्रेक्षेन तिलतं दुल्लभ्यायेन सुरावगम्यमानभेदायाः संसृष्टेः सकाशा
द्वैतदण्डं दर्शितम् एवमत्रेति एकस्यचमत्कृतिजननेपरापेक्षत्वाद्गं
मिभावमाशङ्क्याह परस्परंति अंगुलीभिरिति शशी अंगुलीभिरिवमरी

राम

९५

रूपनाशेति स्वरूपनाशरूपमुपचरितं गौरां यदा कृतिलवनमित्यर्थः नन्वेव
 मपितमोशोऽस्य विशेषणस्य न्वयात्कथं रूपकसिद्धिरित्याशङ्क्याह स्वरूपे
 २
 ॥ ति क्रोडीकारेण निगरेण लक्षणमूलैति साधयवसानलक्षणमूलैत्यर्थः
 : तथा च तमोशोऽप्युपचारेणान्वयइति भावः न चैवं सत्युपमां गीकारेपि किं वा
 धकमिति वाच्यं तदंगीकारे प्रधानान्वयेषु पचाशप्रयणपत्तेः तदपेक्ष
 याऽप्रधाने तमोशे तदंगीकारेण रूपकस्यैवौचित्यादिति न च शयानाभि
 ति सिद्धेदित्यनुवर्तते उत्प्रेक्षानसिद्धेदित्यन्वयः इव शब्दस्य सादृश्यप्रसि
 द्धतरत्वेनासतितात्पर्यग्राहके संभावनावोधकत्वा संभवादिति भावः रू
 पकं विनाप्युत्प्रेक्षायां तात्पर्यग्राहकमस्तीति शङ्कते नन्वेति एवमुक्तौ त
 मोगजानाभित्युक्तौ तथा च साधकांतरस्यासाधकांतरादूयकत्वाद्वृषकस्यो

कुटीः प्रबोधः वननाशचूषः वनसंबंधीनाशचूषः वनसे नियुक्ततरपाठः तत्प्रतिदे वोभूमरनिरासः गजस्यदो
 ७२ वत्सेनेतिसंबंधः आश्रयमिति भुङ्क्ते परिलीढमा स्वादितम् नीरसेनमनसाकरणम् लेनवानरेण क
 ३ जीतत्रतस्मिन्सतिविचारण व्यसनिना विचारणतन्त्रेण प्रमनापाकलेन प्रथमचतुर्थयोगेण
 मे ४ गुणोदोषेण वा गुण इति द्वयोरुल्लासः उल्लासश्चादः अन्वय इति उक्तृष्टोत्थासः सुखवत्तेत्यर्थः
 गत इत्यर्थः छुनिन्यायेनेति केवुचिच्छब्दसंबंधाच्छब्दश्च निसमुदाये ध्वनिरेण्योनातिवदित्यर्थः इ
 प्रस्यप्रमुल्लासप्रकथनम् मुक्तिरिति मनोक्तिः कवेनामुधियो न करणम् सुधीभूयामृतीभूयसेन्नदय
 स्पपरि ति नोपयति तस्यामुक्तेः अरुणाना नीरसानां पुरुषाणां नादसम्पत्तेः किं नाम न किंचिदित्यर्थः क
 माणा विदेसेति पाठः परमरमणीयाविकेवरमणीयूनः तरुणस्य शान्तः करणरुदं कुरुते तदकुना गण
 ३२६ बालानामित्यन्वयः त्वंचेदिति शिवं प्रतिकल्प्यपिकवेरुक्तिः जनां च चंद्रपदो जडांश्च चंद्रं वा ज ५
 धवः सूर्यः उल्लासश्च गुणभावः उल्लासश्च गुणभावः इत्युल्लासप्रकरणम् अभ्यर्थना दोषस्य
 इच्छा तत्रेव दोष एव अनुज्ञेति लक्षणनिर्देशः अज्ञानिरनरसंकीर्त्य इत्यनेनान्वयि मय्येवेति जी ति ४
 रीनाप्रत्युपकारा दामना हरिश्चादोवा नदार्थः व्यतिरेकमुखेति वैधर्म्यमुखेत्यर्थः अस्ववा
 र्थांतरस्यासेनेत्यनेनान्वयः दक्षिणेति वैधर्म्यविपर्यये प्रत्युपकारानभिलाषी विपत्तिनाकाद

ध्वजनेति निधिदर्शनसाधनं यदंजनं नसाधनो वधीमूलमित्यर्थः साधनो लब्धः उच्यते अधः स्थितं वृत्तः
 साधोद्देशे स्थितम् अ स्थितमिति पाठे समीपार्थे यथावत् स्थितमित्यर्थः श्रितो ग्राश्रितो विटपा
 शाखायेनेति पुष्पोद्य विज्ञेयं अद्धान् ओहितवती यष्टिः कथं तेन पादा घातेन पुनरप्यामूलं पु
 श्रितामूलं अर्थाद्देशोक्तयष्टिः अत्र च तदसाध्यकपत्तान्नान्न इति प्रकारं च यसाधारणं सामान्य
 लक्षणं बोध्यम् इति प्रहर्षणप्रकरणम् इव्यमाणेति इव्यमाणविरुद्धोपार्थः तत्संप्रति विषादनमलंका
 रः उद्योतयेत् उद्दीप्तं कारयेत् उद्योतयेद्यवदित्यनेन तद्विद्यामात्रं न तु तत्करणमिति विषमाद्देशः ए
 वमग्निमोदाहरणौ यीत्यामात्रं न विद्येत्यन्यत्र न कूलाचरणमिति विषादनम् एकस्येति एकस्य गुण
 दोषाभ्यां अन्यस्य तोगुणदोषोयद्विभवनस्तद्वत्त्वा सान्नेकारः अपीति अपिः संभावनायाम् सा
 धीयति बुतास्त्रात्वा मां पा वयेदिति जातु वीक्ष्यतीत्यन्वयः तव धर्मीषु पुष्टयात्रासुकुचयोः स्रष्टुकाठि
 न्यपादपक्षयोर्वाधित्वोऽद्विषाधितः वि धानारनिर्दन्तीत्यन्वयः स्रष्टुमिति पाठे कुचयोः काठिन्यपा
 दयोः स्रष्टुमिधन्तीत्यन्वयः लाभोयमिति भूपालसेवकानामयलाभो यदि वधो न भवतीत्यन्वयः
 यद्ययमिति रचयसंज्ञोभात् चलनात् यद्ययमंशोत्रे नार्थाद्विपत्तिनिपीडितः संघर्षः ममांगेषु स ए मध्ये
 वैकः कृतीकुशालः अवशिष्टमंगभूमेर्भास्मात्रमित्यर्थः दुर्वेत्रो दुष्टवेणुभिः दुष्टुलैश्चेत्यादिश्लेषो

मध्ये

६

मेव ३
या २

क. टी. अ. यस्य प्रसूते देवो कथनात् प्रसूतवृत्तान्तस्योक्तदृष्टस्य प्रतीतिः न चान्वयार्थे प्रलीनामिति वत् पदार्थः
 निदर्शनायुक्तेन वाच्यम् न च सर्वद्वेन प्रकृतवृत्तान्तोपादं नैसादृश्यपर्यवसाने निदर्शनासत्त्वे
 यत्र ननु पादानेन न च गप्यता प्रयुक्तविधि निविशेयवत्त्वेन ललितालंकारस्योचितत्वात् एते
 नदशापदललितनिः श्रीकत्वचूषकार्यद्वारेण कारणास्पराजकर्तृकत्वागकर्मत्वस्याभिधानात् प
 र्थायोक्तमित्यपि निरस्तम् उपलब्धं कंकरूपपाधेरसं कंराचेति संक्षेपः इतिललितप्रकरणम्
 नेवेति दूतिका मेवेत्यर्थः निरुद्धाप्रधितासंस्कृत्यामनोरथसंहिताम् येषेरिति मेदुरं नृदिहे
 शेषः न कंरात्रिरस्तीति नंदनिदेशात् नंदस्याज्ञावशात् प्रत्यधु कुंजदुग्धम् अध्वसंबंधिकं जपु
 मंप्रति ग्रंथकारेण गीतगोविंदकृता चानक इति यजुर्वानकस्य त्रिचतुरेकणमात्रार्थितया
 जलदकर्तृकेणाभसाविश्वदूरणेन हृषीधिकाभावात् अयुक्तमुदाहरणमिति ननु
 कम् हेत्वसिद्धेः न हि चतुषशमायुतं त्वर्या मात्रार्थितस्तेन धिकात्तलोभे हृषीधिकां नास्ती
 ते निवर्तुं शक्यं न दानीमुपयोगाभावे स्वस्वैव कालान्तरेन दुपयोगसत्त्वान्न च चानकस्य जलसं
 ग्रहानुपयोगादेष्टुमंशकनीयम् चानकवृत्तान्तस्याप्रसूततया न च गपे प्रसूतदानयाचक
 वृत्तान्तेकायस्य पर्यवसानादिति नतीयप्रतेदमाह यत्नादिति प्रहर्षणमित्यनुवर्तते नि

पि ३ प्रात्र ४ ला=१

रामाः
११

अ

सा २

नेत्रादि
पदे ४७

कायलं प्रसिद्धम् विष्णुन प्रताप्यं च मरुः प्रशिखे भव्यं च तेन विस्तृता स्वयं योर्दिपार्गः प्राप्ता नात्र विभा
 गश्च यथा हृदिः वारणो गजो वारकश्च जन्मा सरधः धनरहितः करः शुद्धा हस्तश्च गृह आ गृहः कु
 तोन घटते न ज्ञाह अत्र स्तुत इति एतच्च भ्रमरा सेव्यत्व इत्यस्य विशेषणम् अमरनिगमं करणस्येति च
 कर्णचापलमात्रस्यैत्यस्य कोट्टीकारः स्वार्थेन सममनेदाध्यवसायः यः अत्र स्तुत संवोधनादीति आ
 दिना साहचर्यनिवधन प्रस्तुतवाक्यार्थवगतिपरिग्रहः अत्रापि ललिता लंकारेणिवर्णनादयस्येति
 चमत्कारित्वरूपाया विचित्रे स्तुतवच्छेदकवर्णनादयस्त्वमित्यभिप्रायः कस्यचिन्नेत्रद्वंदादेः स्ववा
 चकेनेनानिर्दिष्टत्वाद्वा प्रतिपादितत्वात् अनिशयोक्तिदेवासीत्यर्थः न त्प्रसंगात् संवोधात्त्वोच्चारणे
 लव्यो संवधे पिसंवधवर्णनाद निशयोक्तिमात्रप्रसंगात् अलंकारांतदेक स्त्वमित्यादावप्रस्तु
 तप्रशंसाप्रकृते तु ललितमिति न त्प्रतिविवेति प्रस्तुतार्थप्रतिविवेकपक्षाप्रस्तुतार्थस्यैत्यर्थः आ
 दौ पूर्वोद्देशे विधमेति स्वमनिसूर्यवंशयो रत्यतानुनुद्वपत्वद्वयेत्यर्थः नान्ययस्य नादृशपतिकरणा
 कसूर्यवंशवर्णनेकाभिप्रायस्य अप्राप्तीति न लप्रतिदमयन्त्या उक्तिः तेन तत्र प्रद्यत्तया कर्ममा
 देकाः वसंतमुक्तस्य वनस्य दृशामनायि प्रापितः त्वयि प्राप्तसंकेततया कृतार्थी संज्ञा नामपि
 अनेन मत्प्रदत्तेन जनेन मत्प्राप्त्यवधारणात् अपि तु वेत्ति अत्र च नादृशवत्त दशादयस्य प्रस्तुता

४४

२६

न २ न २ अनिशयोक्तिरस्तीति ४७
 प्रात्य

५० टी. अ
७०

वास्तव इति वाच्यम् सत्यता प्रतीत्यर्थं कस्याप्यर्थस्य कविप्रतिभा कल्पितत्वाभावेन शब्दमात्रेणानं
 कारनायाग्रसंभवात् कविप्रतिभामात्रक लिताः अर्थाः अलंकारयदास्यदमिति विद्यमानां का
 रक रणेव ये वा विधानादित्यलं विस्तरेण इति निमित्ता ध्वनिप्रकरणम् प्रस्तुत इति ललिता
 मिति लक्ष्यनिर्देशः निर्गत इत्युदाहरणम् इदिले त्वादि कप्रत्ययान्तवत्तु यम् नायकविशेष
 एम् दाक्षिण्यमनु रोधत्रीलत्वम् तस्यापारेति सती प्रेरणायनायिका व्यापारस्तु व्येत्यर्थः सा
 दृश्यवाचनेरर्थक्यं कृष्णालंकारेष्वनर्भावमात्रां क्य निराकरोति नेयमिति प्रस्तुता प्रस्तुतेति ता
 कस्य, थाच प्रकृते प्रस्तुत इति तस्यैवोपादानात् निदर्शनात् न युक्तेति भावः ननु मयोः शब्दोपात्तत्वं
 इवा प्रस्तुतमात्रस्य तत्वेपि निदर्शनात् स्तित्वा शंकाह नि प्रनिवृत्त्या तावत्परिहरति तर्हि साह
 येति एकः कृती शकुन्तेषु योन्यं शका न्नयाचते इत्यादावित्यर्थः अप्रस्तुतेति अप्रस्तुतस्य शकुता
 देस्तत्र वर्णनीयत्वादिति शयोक्तिस्त्यले वापी कापीत्यादौ वा पीत्वादिना प्रस्तुताभ्यां देवैर्यत्वाच्चा
 निशयोक्तिस्तत्रापादयितुं शक्येति भावः असिद्धोयं हेतु इत्याह नत्रेति प्रसिद्धेति वापी कापीत्योदिसर्व
 संमतेत्यर्थः तद्वत्तेति प्रस्तुतगतेत्यर्थः अप्रस्तुतप्रशंसया कचित् प्रस्तुतयोरभेदाध्यवसानमप्यत्र।
 स्तुतवाक्यार्थप्रतीतिकाले ह रूपने ललिते तु न कापीति सुतरामतिशयोक्तिर्भावेद इत्याह सोऽह
 व इत्यादिना इहना विवर्ययः अग्निशक्त रित्तां जिह्वापरिवृत्तिः पूर्वविपरीताभिधानं च कर्ण

७
 ५५
 आदि
 नाह
 तप

५५
 पा ८ ३४

यद्वि ५० ना प्रस्तु ५३

७०

यः ३ कल्पे हेतुः प्रकृत्य हेतुः कल्पनं प्रौढोक्तिः कल्पिदनाय मुना सौमः समूहः मेचकः प्रपातः रोहणे
३ इवे क २१ पंचाभर्ततेः १ वि०

येति एष राजा कल्पवृक्षादीनां कर्मण रजोभरादिभिः रचितं ~~कल्प~~ नवयः धनदः कुचेरः संखो निधिविशो
समूहः यः रजोभरः परागं यो दुग्धं प्राप्तः प्रसिद्धः अत्र रावणम् आखाभ्यं नरभाकात्राम् अतिश्रा
२ यीत्यग्निमविनरणा नान्वितम् अहेनोपचनिमित्तत्वे पुनिसामानाधिकरण्येनान्वयः इति प्रौढो॥
किरलंकारः संभावनेति ३ हेतुर्कः कल्पवृक्षेति अहं बहिरुदिकर्तृत्वात् तदा कल्पवृक्षकामृगाणा
मंडुकोच्चात् अखिलं गंधद्रुपुष्पमादाय खलजिह्वा यो निवेद्य यिष्यामीत्यन्वयः इति संभावना
स्य किंचिदिदं किंचिदर्थस्य मिथ्यात्वसिद्धार्थमिथ्याभूतार्थानि रमिथ्या अथवसिनि रत्नकारः वेत्तुपामित्यु कल्प
दाहरणम् स्वसंतंगगनमालां अत्र खपुष्पमालाधारणमिव वेत्तुपावशीकरणमिति निदर्शनी बोधा नई
१ येति परार्द्धपरयोपरार्द्धमिति ज्ञानया लक्ष्मीकृता उपलक्षिताः प्रज्ञा वक्ष्याधेनावेकभा एष्वन्तवधिरया १
अतिकर्मधारयः कल्पवृक्षात्कृत्वा प्रक रेण समूहेन कर्मरमणीक वृषीरोधसितीरेत्यस्य भेदः
त्यत्रान्वयः कल्पनं विच्छिन्नेति विशेषेण कल्पनात्मनेति वा ठे कल्पना स्वद्रुपेणेत्यर्थः उपधेयसंक
रेषु पाधेरसंकरात् विच्छेदनिविशेषेणेति च न स्पेवविशेषणम् विच्छेत्तेर्विशेषोयस्मादिति विच
धितिर्विशेषयति आवर्तयतीति वा व्युत्पत्तेः एतेन प्रौढोक्तौ वगनायं नामा चक्षणा निरस्ता वेदि
नव्याः नवमिथ्या अथवसिने रत्नकारात् नत्वे हरिश्चंद्रेण संज्ञप्रायुगीता धर्ममृजुना खलं तिनि
गमोत्संगे मातर्गगुणस्तवेति आदौ हरिः संबंधादुणातां सत्यता प्रतीतेः सत्याध्यवसिति रपित

संख्या १ कल्पनाप्रयुक्तविच्छिन्नेति विशेषेण १५ मिथ्याध्यवसतो रि

नादिनिमावः व जेमेति हे प्रथ नायहस्यैनाचकी पिशाचसंवांधनी प्रकृति प्राप्य भवतौ निकं स
 जेम अमरसंयतीः किमिति प्रायेयामहे यतोतं वदादिभिः इदं प्रमुखैरपि भवत्प्रवचनं दे
 कटतुं इत्यवकतुं इत्यदं ह्योतेः सु टनुकटागे मयत इत्यथः इत्यनुज्ञा प्रकरणा मलेश
 निदेशः प्रवसतीति सति सन्नम्यंत अकल्पनिदायानिदाया जे नस्तुतेत्येव न्वयः संतरति सच्च
 नो बुद्धिः तन्नासति नस्तमराः आदुर्भवं यंत्रणं स्वेष्टा चरण निरोधो यो योते सर्वत्रैव विषये दुःखमि
 विशेषणम् अमुत्पन्न मतिः अ निपु ए मतिः सता समीचीने न कृते नाचरणे न प्राकृतो नी
 पि) चः इति वरं कीक न्यकां प्रतिस्खीवचनम् वयल इत्यादि च नाधिकायाः सखी प्रति उत्ते
 क इति पाठे पुत्कर्षार्थः कत्याया दोषत्वेन भासता मित्यन्वयः निर्वर्तिनु मिश्रा निर्वर्तिषा न दूषदोषत्वेने
 त्वर्थः निर्वृत्तोरिति पाठे राज्ञो विशेषणम् कुतस्तर्हि गुणत्वेन वर्णनं न तत्राह राज्ञो कोयेति अन्ये नाविदि
 तं यथा सादितिक्रिया विशेषणम् लेशात् एवेति तदुक्तं दंडिनेव लेशमेके विदुर्निदां सुतिं वा लेशानः कृ
 तानि नि लेशमात्रेणेति कृत्यार्थं के मुदा हरणयोः अखिले स्त्रिया धोभिन्ने विषय इति अन्यनिदयान्य
 स्पस्तुत्या न निदयेत्येवमादिह्येत्पर्थः ननु तथाप्येकविषया व्याप्तस्तुतिने लेशाद्विद्येतेत्यात्रां कराह
 विषये कोपेति लेशास्पर्शनादित्यग्रेतनेनान्वयः इदोरिति हे उर्वी वलयनिलकटपराज नू च दोषेय

9

५५

सुविस्मय

श्रीभिः किं धत्तानि तद्वदयतोऽपि दुनदमाहीनि चणमलिन्नाभ्यामवर्णेन लुलिशानि आभासतद्वत्पन
यः तत्तन्मध्यमं दिग्ता गानां दिग्ता ज्ञानां मदजननेवनहीतज्ञां जितेयुक्तानि परिसंख्येति एतान्तेव
शान्तानि तेवंचयेत्यर्थः विषया तद्वदोदीर्घाङ्गिन्गुणद्वयमालंबनम् सर्वदेति अग्रयः पृष्ठमर्थात्तव
नलेभिरेषाप्रवक्तः पलापनाभावात् हीनारः परिमाराविशेषपरिधिन्तासुर्वणमुद्रा एवचलेशव्याज
स्तुत्योरसकीर्णविषयसत्त्वेचगुणद्वयोकरणादिकमित्यादिपदेनद्वेषगुणीकरणसंग्रहः येष्वित्युपक्रमा
त्तत्रेपिपाठेयुक्ततरः अत्रेवपिपुक्रएवइदमोपेयचक्षुष्यार्थपरामर्शकत्वात् इतिलेशप्रकरणं
सूचनीयस्यार्थस्येत्यर्थः मुद्रेतिलक्ष्यनिर्देशः दृग्युगंविपुलंयस्यास्ताऽचग्रंथेस्मिन्नलं।
रन्तमालाशब्देनमगवस्तुतिपद्यावलीविशेषउच्यते इत्त नामनिवेशेनप्रकृतार्थपर
घटनेनतन्नामकज्ञातिसूचनम् तन्नामप्रवृत्तिनिमित्तरत्नज्ञाति सूचनम् नं त्र
होर्थोपि पूर्वोक्तएव अग्न्यादिदेवतानामभिर्नलजाणानदेवत्यां सूचनं बोध्यम्
इति यथानर्घ्यराघवे यांतिन्यायप्रवृत्तस्यनिर्यचोपिसहायताम् अप्रयथाननुगच्छंतेतो
मुंचति इतिसूत्रधारवचनवक्ष्यमाणरावणवृत्तान्तसूचनमितिबोध्यम् इतिमुद्राप्रक
रमिकमिति प्रकृतार्थानांक्रमिकंप्रसिद्धक्रमानुसारिन्यसनेप्रतिपादनम् रत्नावलि